

Praktijkvoorbeeld

Netwerkleren in Teacher Learning Groups:
'Ontwerpgerichte aanpak' en 'Diversiteit en
gelijkwaardigheid' als voorbeelden van ontwerpprincipes
voor het pabo-curriculum.

*Rosanne Hebing, Iselinge Hogeschool, Anna Hotze, Hogeschool IPABO, Emmy Vrieling-Teunter, Open
Universiteit, Rina Mentink*

Samenvatting

Bij netwerkleren werken (aanstaande) professionals op basis van een gezamenlijke focus en een gedeeld doel samen aan een oplossing voor een praktijkprobleem en aan hun eigen professionele ontwikkeling. Hoewel netwerkleren als vaardigheid essentieel is voor het beroep van basisschoolleerkracht, wordt in lerarenopleidingen niet altijd expliciet en structureel aandacht besteed aan netwerkleren. Om leerkrachten in opleiding (vanaf nu: studenten) voor te bereiden op een beroepspraktijk waarin netwerkleren een grote rol speelt – zeker nu interprofessionele samenwerking in opmars is – kunnen lerarenopleiders Teacher Learning Groups (TLG's) inrichten, waarbinnen studenten, lerarenopleiders, leerkrachten, soms aangevuld met onderzoekers, experts en andere professionals uit het werkveld samenwerken.

Op basis van een reviewstudie naar karakteristieken en opbrengsten van netwerkleren van studenten en een daaropvolgende motivatiestudie zijn ontwerpprincipes opgesteld gericht op het vergroten van de motivatie en leerresultaten van studenten die deelnemen aan TLG's. Een praktijkvoorbeeld van TLG's binnen het curriculum van de lerarenopleiding basisonderwijs laat zien hoe ontwerpprincipes behorend bij twee karakteristieken van netwerkleren – een 'Ontwerpgerichte aanpak', en 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' – zijn gebruikt om interventies vorm te geven die in studiejaar 2021-2022 zijn toegepast in TLG's op Iselinge Hogeschool om het netwerkleren te versterken. De eerste conclusie uit de casus is dat de inbedding van een ontwerpgerichte aanpak in de interventies binnen de TLG, bijvoorbeeld door het herhaaldelijk benoemen van concrete, gezamenlijk bepaalde doelen, activiteiten en verwachtingen, waarborgt dat doelen breed gedragen blijven. Hierbij moeten studenten expliciet bevraagd worden op hun unieke perspectief op die doelen, activiteiten en verwachtingen. De tweede conclusie is dat aandacht voor diversiteit en gelijkwaardigheid van belang is binnen een TLG: aan onderling vertrouwen en gelijkwaardigheid kan gebouwd worden door wensen en verwachtingen met betrekking tot samenwerking expliciet te maken en daarbij verschillende rollen van verschillende deelnemers onderdeel te maken van de TLG.

Inleiding

Het belang van netwerken voor de professionele ontwikkeling van leraren wordt steeds meer erkend. Netwerken vindt plaats als een groep (aanstaande) professionals vanuit verschillende disciplines en sectoren op basis van een gezamenlijke focus en een gedeeld doel activiteiten ondernemen gericht op zowel het ontwerpen van een oplossing voor een praktijkprobleem als hun eigen competentieontwikkeling (Bartelts-Schilt & Vrieling-Teunter, 2020). Ten gevolge van de positieve effecten van netwerken op duurzame ontwikkeling en daarmee innovatiekracht, staat netwerken binnen diverse organisaties, waaronder lerarenopleidingen basisonderwijs, hoog in het vaandel.

Netwerken gaat echter niet vanzelf: het is dus belangrijk voor basisschoolleerkrachten en daarmee ook voor leerkrachten in opleiding (vanaf nu: studenten) om netwerkvaardigheden te ontwikkelen.

Een van de manieren waarop lerarenopleidingen netwerken in hun curricula kunnen opnemen, is studenten te betrekken bij Teacher Learning Groups (TLG's). TLG's zijn sociale configuraties waarbinnen studenten, lerarenopleiders, leerkrachten, soms aangevuld met onderzoekers, experts en andere professionals uit het werkveld, samen leren, resulterend in een verandering in cognitie en/of gedrag op het individuele en/of groepsniveau (Doppenberg et al., 2012). Deelname aan TLG's stelt studenten in staat om netwerkvaardigheden te ontwikkelen, zodat zij worden voorbereid op de beroepspraktijk, waarin leerkrachten regelmatig – en steeds vaker ook in interprofessionele groepen, bijvoorbeeld met professionals uit de voorschoolse en buitenschoolse opvang – samenwerken in het onderwijzen en begeleiden van kinderen. Naast dat het werken in TLG's de ontwikkeling van netwerkvaardigheden stimuleert, voorkomt het dat studenten zich geïsoleerd voelen en daardoor de motivatie voor hun studie verliezen (Vrieling-Teunter et al., 2021).

Netwerken kent geen 'vast recept': verschillende lerarenopleidingen geven op verschillende manieren vorm aan netwerken. Wat zijn nu belemmerende en bevorderende factoren voor het leren van studenten in TLG's? Om zicht te krijgen op karakteristieken, condities en opbrengsten van het netwerken van studenten is eerst een reviewstudie uitgevoerd (Vrieling-Teunter et al., 2021). Deze reviewstudie resulteerde in vijf karakteristieken die in de eerste kolom van Tabel 1 te zien zijn, namelijk: 1) Gezamenlijke visie en doelen; 2) Ontwerpgerichte aanpak; 3) Gezamenlijke verantwoordelijkheid en eigenaarschap; 4) Diversiteit en gelijkwaardigheid; 5) Onderliggende structuren, bronnen en rollen. Deze

kenmerken zijn vervolgens vertaald naar ontwerpprincipes (zie Tabel 1, kolom 2) die als uitgangspunt kunnen dienen voor de begeleiding van studenten in TLG's.

Karakteristieken	Ontwerpprincipes
Gezamenlijke visie en doelen	Bepaal gezamenlijke doelen (waaronder studentdoelen) die aansluiten bij de onderwijspraktijk. Maak de gezamenlijke doelen zichtbaar.
Ontwerpgerichte aanpak	Integreer netwerklernen in het curriculum van de lerarenopleiding. Bepaal realistische doelen (waaronder studentdoelen). Monitor deze doelen, het bijbehorende leerproces en de leeropbrengst. Zorg ervoor dat studenten hun werkplannen voor de start van het netwerk klaar hebben.
Gezamenlijke verantwoordelijkheid en eigenaarschap	Zorg bij alle deelnemers voor bereidheid tot het actief delen van expertise. Geef studenten mogelijkheden om hun werk te presenteren inclusief (peer)feedback. Maak studenten ervan bewust dat netwerklernen een belangrijke competentie is (product en proces) binnen het portfolio.
Diversiteit en gelijkwaardigheid	Zorg ervoor dat alle deelnemers zichzelf als lerende zien. Bouw aan onderling vertrouwen. Zorg voor een objectieve beoordelingsmethode van studenten.
Onderliggende structuren, bronnen en rollen	Stimuleer de dialoog, autonomie en beslissingsruimte. Modelleer vaardigheden voor samenwerking en communicatie. Geef studenten de rol van boundary crosser tussen theorie en praktijk.

Tabel 1. Karakteristieken en ontwerpprincipes

Deze ontwerpprincipes zijn vervolgens aangescherpt middels een motivatiestudie die is verricht onder studenten aan vier Nederlandse lerarenopleidingen, te weten Iselinge Hogeschool, Thomas More Hogeschool, Marnix Academie en Hogeschool IPABO (Hebing & Vrieling-Teunter, 2022). Dit heeft geleid tot zeven belangrijke voorwaarden voor studentmotivatie in TLG's waar opleiders rekening mee moeten houden wanneer ze met de ontwerpprincipes in hun netwerk aan de slag gaan: 1) Autonome inhoudelijk keuzes; 2) Nieuwe kennis; 3) Ondersteunen van sociale vaardigheden; 4) Persoonlijke doelen; 5) Autonome keuzes op het gebied van samenwerking; 6) Scaffolding; 7) Gelijkheid in een informele sfeer.

In dit artikel worden twee voorbeelden van ontwerpprincipes behorend bij de karakteristieken 'Ontwerpgerichte aanpak' en 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' besproken en de gevolgde stappen op Iselinge Hogeschool – een van de instituten die deel uitmaakt van de onderzoeksgroep – om het netwerklernen van studenten te laten aansluiten bij de voornoemde ontwerpprincipes.

Netwerklernen maakt op Iselinge Hogeschool deel uit van de minor waarbij derdejaars studenten deelnemen aan een werkplaats, oftewel een TLG. In studiejaar 2021-2022 zijn de ontwerpprincipes voor het leren in TLG's toegepast in de werkplaatsen om de motivatie en leeropbrengsten van studenten een impuls te geven. Dit praktijkvoorbeeld maakt inzichtelijk hoe op onderzoek gebaseerde ontwerpprincipes vertaald kunnen worden naar concreet handelen van lerarenopleiders.

Casus Iselinge Hogeschool

Binnen de pabo-opleiding van Iselinge Hogeschool is netwerklernen een van de hoekstenen. Het krijgt onder andere vorm in de Academische Werkplaats Oost-Gelderland (AWOG), die bestaat uit een aantal thematische TLG's (oftewel werkplaatsen) die zich op basis van ontwerpgericht onderzoek volgens de systematiek van McKenney en Reeves (2018) bezighouden met praktijkvraagstukken. Studenten nemen als onderdeel van hun minor – hieraan werken zij in hun derde of vierde studiejaar – een jaar lang deel aan een werkplaats. De minoren hebben dan ook dezelfde thema's als de werkplaatsen. Voorwaarde is dat de heterogeniteit van de werkplaatsen gewaarborgd blijft doordat de verhouding student-professional in balans is. Studenten werken niet

alleen aan hun inhoudelijke kennis van het thema van de werkplaats, maar ook aan hun netwerkvaardigheden. Zoij leren zij hoe zij effectief kunnen samenwerken met medestudenten, lerarenopleiders, professionals en experts uit het werkveld. Naast de bijeenkomsten van de werkplaats volgen studenten minorlessen die hen bekend maken met de inhoudelijke achtergronden van het thema van de werkplaats en waarin zij voorbereid worden op hun deelname aan de werkplaats.

Op Iselinge Hogeschool zijn in studiejaar 2021-2022 acht werkplaatsen aan de slag gegaan met de ontwerpprincipes bij de karakteristieken: 'Ontwerpgerichte aanpak' en 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' (zie Tabel 1), omdat deze bij uitstek passen bij de vormgeving van netwerklernen binnen de AWOG. De werkplaats is per definitie heterogeen. Studenten leren normaal gesproken met hun medestudenten en opleiders op de hogeschool of met hun mentor op de opleidingsschool, maar in een werkplaats leren zij bijvoorbeeld ook met directeuren, docenten uit het voortgezet onderwijs, beleidsmedewerkers en professionals van buiten het onderwijs. Juist in een heterogene werkplaats verdient 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' de aandacht in de begeleiding en facilitering van studenten in werkplaatsen. De karakteristiek 'Ontwerpgerichte aanpak' is daarnaast passend om in combinatie met de karakteristiek 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' te integreren in de werkplaatsen. Zo geven studenten aan dat zij de wisselwerking waarderen tussen hun groeiende expertise op het thema, dankzij hun eigen minoronderzoek en -ontwerp aan de ene kant en de vooruitgang van de werkplaats als geheel aan de andere kant ('Ontwerpgerichte aanpak', zie Tabel 1). Desondanks vinden zij het soms lastig om zichzelf als expert te positioneren, terwijl zij voor hun gevoel slechts een klein onderdeel van het thema belicht hebben.

Binnen de groep Onderzoek & Innovatie – de plek waar alle opleiders die projectleider zijn van een werkplaats overleg hebben met elkaar – zijn de twee karakteristieken met bijbehorende ontwerpprincipes gedeeld en is een plan gemaakt voor concrete interventies per werkplaats. Zo hebben werkplaatsen de gezamenlijke doelen en gekozen opbrengsten expliciet onderdeel gemaakt van iedere bijeenkomst ('Ontwerpgerichte aanpak', zie Tabel 1), bijvoorbeeld door aan het begin van de bijeenkomst in gesprek te gaan over de doelen – passen ze nog bij de beelden van alle deelnemers? – en deelgroepen te maken waarbinnen

men aan het werk ging met concrete deelopbrengsten. In het kader van 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' (zie Tabel 1) is bijvoorbeeld gekozen voor roulerend voorzitterschap en het inzetten van werkplaatsdeelnemers op hun (te ontwikkelen) talenten. Het succes van die interventies is gevolgd middels een logboek dat twee keer werd ingevuld door de projectleiders en met de projectleiders werd besproken. Daarnaast zijn van alle werkplaatsbijeenkomsten geluidsopnamen gemaakt.

De ontwerpprincipes toegepast in de casus

Om best practices te destilleren uit de verschillende interventies die aan de hand van de ontwerpprincipes bij de karakteristieken 'Ontwerpgerichte aanpak' en 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' zijn gepleegd, zijn zowel de geluidsopnamen van de werkplaatsbijeenkomsten (inclusief de gesprekken met de projectleiders) als de logboeken geanalyseerd. Dit heeft geleid tot twee voorbeelden van interventies gericht op de twee ontwerpkenmerken.

Ten eerste blijkt, passend bij de karakteristiek 'Ontwerpgerichte aanpak' in tabel 1, dat het voor het samen leren waardevol is om concrete en gezamenlijk bepaalde doelen, activiteiten en verwachtingen herhaaldelijk te benoemen én 'tastbaar' te maken voor alle TLG-deelnemers. Een doel kan bijvoorbeeld zijn dat de deelnemers werken aan een gezamenlijke kennisbasis voor het thema waarop zij zich richten, bijvoorbeeld door een literatuurstudie te verrichten, focusgroepgesprekken te voeren en bestaande materialen te analyseren. Voorwaarde is dat studenten de vrijheid en openheid voelen om de doelen en verwachtingen als gelijkwaardige deelnemer in de TLG te bespreken. In de casus kwam naar voren dat een tijdlijn of digitale doelenwand kan helpen. Het visueel maken van doelen zorgt ervoor dat werkplaatsdeelnemers zich gezamenlijk verantwoordelijk blijven voelen voor de voortgang binnen de werkplaats en dit zorgt er vervolgens weer voor dat men ook meer betrokkenheid voelt bij het onderzoeks- en ontwerpproces. Vragen die centraal kunnen staan bij het bespreken van (visueel gemaakte) doelen zijn bijvoorbeeld: 'wat is de stip op de horizon?', 'wie is voor welke taak verantwoordelijk?' en 'wat wordt hiervoor van je verwacht?' De tool Group Wisdom die op Iselinge Hogeschool wordt gebruikt om de onderzoeksfocus binnen de werkplaatsen te bepalen, is hierbij ondersteunend. Op basis van Group Wisdom komen werkplaatsen tot een gezamenlijke definitie van een thema en tot een gedeeld beeld van welke innovatiewensen er zijn op het gebied van dat thema. Zoals een van de

projectleiders aangaf: "Group Wisdom heeft ons geholpen tot een gedeeld begrip van het thema diep lezen te komen en een eerste aanzet te maken voor onderzoeksvragen. Dit gaf veel richting in de eerste fase van ons ontwerpproces". Afbeelding 1 is een weergave van een cluster rating map – een kaart die laat zien welke karakteristieken van een thema volgens leden van een groep samenhangen én belangrijk zijn – die voortkwam uit Group Wisdom met een werkplaats over computational thinking. Vanuit de karakteristiek 'Ontwerpgerichte aanpak' laat dit voorbeeld zien dat de tool doelgerichtheid in de opstartfase van het netwerklernen ondersteunt en op die manier de werkplaatdeelnemers (waaronder de studenten) verder kan helpen.

Een tweede aanpak die succesvol is gebleken, gerelateerd aan de karakteristiek 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' in tabel 1, is het bouwen aan onderling vertrouwen en gelijkwaardigheid binnen een TLG door wensen en verwachtingen met betrekking tot de samenwerking expliciet te maken en daarbij verschillende rollen van verschillende deelnemers een zinvol onderdeel te maken van de TLG. Met name binnen heterogene TLG's, zoals die op Iselinge Hogeschool, heeft iedere deelnemer nét andere kennis van het thema dat centraal staat. Er kan niet alleen mét maar ook ván elkaar geleerd worden. Studenten geven overigens wel aan dat het hebben van peers binnen een TLG zorgt voor herkenning en erkenning, en dus ook van waarde is. Uit de casus blijkt dat studenten het waardeerden om gedurende het TLG-traject hun eigen onderzoek en ontwerp te presenteren aan de andere deelnemers. Zo konden zij samen met de andere werkplaatsdeelnemers de samenhang tussen hun eigen ontwerpproces en het ontwerpproces van de werkplaats expliciet maken. De studenten op Iselinge Hogeschool gebruikten bovendien een scan netwerklernen om voorafgaand aan, tijdens en na afloop van hun werkplaatsdeelname kritisch te kijken naar hun eigen doelen en voortgang op netwerklernen, zodat zij zich nog meer bewust werden van hun rol als gelijkwaardige werkplaatsdeelnemer. Om de gelijkwaardigheid binnen de werkplaatsen verder te bevorderen, hebben verschillende werkplaatsen op Iselinge Hogeschool ervoor gekozen in de eerste bijeenkomst aandacht te besteden aan groepsrollen, bijvoorbeeld door een Belbin-groepsrollentest te doen en te benoemen wat ieders kwaliteiten en valkuilen zijn in het samenwerken aan onderzoek en ontwerp. Een ander voorbeeld is dat projectleiders van de werkplaatsen op Iselinge Hogeschool studenten (samen) een bijeenkomst hebben laten voorbereiden.

Conclusie

De casus laat zien dat de geformuleerde ontwerpprincipes binnen de karakteristieken 'Ontwerpgerichte aanpak' en 'Diversiteit en gelijkwaardigheid' concrete tips opleveren voor het toch wat ongrijpbare fenomeen netwerklernen. Hiermee krijgen lerarenopleiders handvatten om studenten voor te bereiden op het samen leren, werken en onderzoeksmatig innoveren met anderen in hun beroepspraktijk, maar ook om hen het gevoel te geven dat ze er niet alleen voor staan en daarmee te motiveren voor hun studie. Meer over het onderzoek naar de rol van studenten in TLG's is te beluisteren in de podcast: 'Op zoek naar het ideale leernetwerk' via <https://anchor.fm/radiant-lerarenopleidingen>.

Auteurs

Dr. Rosanne Hebing is docent-onderzoeker aan Iselinge Hogeschool, waar zij onderzoek doet naar de relatie tussen denkvaardigheid, maakonderwijs en technologie. Zij is tevens verantwoordelijk voor de Academische Werkplaats Oost-Gelderland.

rosanne.hebing@iselinge.nl

Dr. Anna Hotze is lector Wetenschap en Technologie aan Hogeschool IPABO. De focus in haar lectoraat ligt bij de versterking van W&T-onderwijs op de basisschool en binnen de lerarenopleiding.

a.hotze@ipabo.nl

Rina Mentink heeft als student-assistent deelgenomen aan het in dit artikel beschreven onderzoek naar netwerklernen en studentenwelzijn. In het kader hiervan was ze onder andere host van een podcast waarin het onderzoek wordt toegelicht.

rina01men@gmail.com

Dr. Emmy Vrieling-Teunter is Universitair Docent aan de Open Universiteit. Haar expertise ligt bij praktijkgericht onderzoek op het gebied van sociaal leren en zelfgestuurd leren.

emmy.vrieling@ou.nl

Referenties

Bartelts-Schilt, M., & Vrieling-Teunter, E. (2020). Faciliteren van netwerken voor optimale motivatie. *OnderwijsInnovatie*, 22(1), [13].

<https://onderwijsinnovatie.ou.nl/oi-maart-20/faciliteren-van-netwerken-voor-optimale-motivatie/>

Doppenberg, J., Bakx, A., & Den Brok, P. (2012). Collaborative teacher learning in different primary school settings. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 18(5), 547-566. <https://doi.org/10.1080/13540602.2012.709731>

Hebing, R., & Vrieling-Teunter, E. (2022). Leermotivatie van studenten in Teacher Learning Groups: Ontwerpprincipes voor het pabo-curriculum. Paper gepresenteerd op de jaarlijkse bijeenkomst van VELON/VELOV conferentie, Maart 17-18, Brugge, België.

McKenney, S., & Reeves, T. C. (2018). *Conducting Educational Design Research* (2e editie). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315105642>

Vrieling-Teunter, E., Hebing, R., & Vermeulen, M. (2021). Design principles to support student learning in teacher learning groups. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 27, 64-81. <https://doi.org/10.1080/13540602.2021.1920909>